

LA FILOSOFIA MODERNA: EL RACIONALISME

RENÉ DESCARTES

1. BIOGRAFIA
2. CONTEXT HISTÒRIC
3. CONTEXT FILOSÒFIC
4. EL RACIONALISME
5. PROJECTE FILOSÒFIC
6. EL MÈTODE
 - 6.1. LES REGLES DEL MÈTODE
 - 6.2. EL DUBTE METÒDIC
7. LA METAFÍSICA
 - 7.1. LA PRIMERA VERITAT
 - 7.2. LES IDEES
 - 7.3. DEL “COGITO” A DÉU
 - 7.4. DE DÉU AL MÓN
 - 7.5. LES TRES SUBSTÀNCIES
8. LA RELACIÓ ÀNIMA/COS
9. LA MORAL PROVISIONAL
10. LA FÍSICA

LA FILOSOFIA MODERNA: EL RACIONALISME

RENÉ DESCARTES

1. BIOGRAFIA

1.1. Anys de formació:

1596: René Descartes (en llatí: Cartesius) neix a La Haye (Turena, França, al sud-est de París; avui la localitat s'anomena Descartes), el 31 de març de 1596. El seu pare era un membre del Parlament de Rennes (a la Bretanya francesa). La mare del petit René mor a l'any següent del seu naixement i el futur filòsof va ser educat per l'àvia, mentre el pare es tornà a casar. Això ha estat considerat important per alguns biògrafs, perquè Descartes tenia un temperament força esquerp, pessimista i tímid. Mai no es va casar i (a la manera estoica) va preferir una vida allunyada del poder.

1606-1614: Estudia al Col·legi Reial de La Flèche, dirigit pels jesuïtes i dedicat a l'educació de joves nobles. Descartes era un noi malaltís que tenia sovint permís per estar-se al llit i llegir. Aquesta tendència a la misantropia va conservar-la sempre. Descartes sempre es sentí molt orgullós de ser alumne dels jesuïtes. Va estudiar amb ells la física de Galileu (que, oficialment, estava prohibida) però la filosofia que va aprendre fou, en canvi, molt tradicional i escolàstica.

1616: Es llicencia en Dret per la Universitat de Poitiers; però mai no exercí.

1.2. Anys de recerca:

1618: Per tal de “llegir el gran llibre del món” i com era habitual entre joves nobles, s'allista a l'exèrcit de Maurici de Nassau. Participa en els primers temps del que després va ser la Guerra dels 30 Anys.

1619: Canvia de bàndol en la guerra i s'allista amb Maximilià de Baviera. Aquest fet avui ens pot sorprendre, però era habitual a l'època, amb soldats mercenaris. Trobant-se aïllat per la neu a la caserna de Neuburg es produeix la intuïció del seu mètode: la famosa “meditació de l'estufa”, després de la qual decideix abandonar l'exèrcit i dedicar-se de ple als estudis filosòfics (1620). La “meditació de l'estufa” (el dia 10 de novembre de 1619) és el moment en què, segons ell mateix va explicar al *Discurs del mètode*, va tenir la intuïció de la necessitat del mètode i de la primera veritat. És una reflexió que feu, aïllat en mig de la guerra, sobre la idea d'ordre a l'hora d'establir i deduir els coneixements i les conseqüències que d'aquest fet se'n podien seguir per a la fonamentació d'una filosofia.

1.3. Anys de producció:

1625-1928: Viu a París, pràcticament reclòs, posa en ordre els seus pensaments i comença a redactar.

1629: Marxa a Holanda (l'únic país europeu del moment sense restricció a cap pràctica religiosa i que respectava la llibertat de consciència) on viurà fins al 1649, retirat, solitari i dedicat al seu projecte filosòfic.

1633: La Santa Seu condemna Galileu i Descartes renuncia a publicar el llibre sobre *El món*.

1637: Al juny publica el *Discurs del mètode* que, com el seu nom indica, era el pròleg o l'explicació del mètode que li havia permès escriure tres llibres científics: *Diòptica*,

Meteors i *Geometria* editats al mateix volum (formaven part del que era la seva gran obra *Tractat del món* que va amagar prudentment per por que no li succeís el mateix que a Galileu). En el *Discurs* se'ns ofereix, en definitiva una autobiografia intel·lectual (ell en diu “la història del meu esperit”) i, en síntesi, els seus principis gnoseològics i metafísics.

1640: Publica en llatí les *Meditationes de prima philosophia* [*Meditacions metafísiques*]. El text es tradueix al francès l'any 1647.

1643: Polèmica contra Descartes, atacat, entre d'altres, pels jesuïtes.

1649: Publica el *Tractat de les passions*. Cristina de Suècia, reina de tarannà obert, convida Descartes a viatjar a Suècia. Com que a Holanda la polèmica anticartesiana augmentava decideix acceptar la invitació i dona classes de matemàtiques a la reina.

1650: Descartes s'ensopeix a la Cort, escriu que Suècia és “el país dels óssos” i vol marxar; però mor d'una pulmonia l'11 de febrer.

2. CONTEXT HISTÒRIC

La vida de Descartes transcorre durant la primera meitat del segle XVII. És un període de crisi a Europa: es trenquen els fonaments de la societat feudal i s'anuncia el naixement d'un nou món. El període es caracteritza per:

- a. **Crisi del vell ordre feudal:** gràcies al comerç i als imperis colonials la burgesia comercial de les ciutats amenaça el predomini de la noblesa.
- b. **Ruptura del món cristià i crisi religiosa:** després de la Reforma protestant i de la Contrareforma, Europa es divideix i es produeix la Guerra dels trenta anys, que enfronta l'Europa catòlica i feudal amb la protestant i burgesa. D'aquí se'n deriva la persecució del lliurepensament i la intolerància religiosa.
- c. **Crisi política:** és el moment del naixement dels estats sobirans i independents de l'Església.

d. **Crisi de la cultura medieval:** neix la nova ciència i es passa d'una visió del món teocèntrica a una cultura antropocèntrica, on la raó humana i l'home són el centre del món.

En aquest marc històric hem de situar la publicació del *Discurs del mètode*.

3. CONTEXT FILOSÒFIC

El **segle XVII** representa la continuació dels **grans canvis** que s'inicien durant el **Renaixement**:

- a. **Retorn als clàssics** i redescobriments de l'art, la ciència i la cultura de l'antiguitat.
- b. **Humanisme:** l'home en el centre o el nou naixement de l'home (Renaixement).
- c. **La nova ciència:** la força més poderosa de canvi en aquesta època és la **revolució científica**. La física aristotèlica, el paradigma científic dominant fins ara, es mostra inoperant i es substitueix per un nou model d'explicació del món, en el que s'ha anomenat **Gir copernicà**. Els elements més característics de la nova ciència són els següents:
 - Teoria heliocèntrica: Copèrnic, Kepler i Galileu, entre d'altres posen les bases de la nova física que culminarà amb l'obra de Newton.
 - Nou mètode científic o mètode hipotètico-deductiu creat, sobre tot, per Galileu.
 - El model matemàtic: les matemàtiques són el llenguatge en que està escrit el gran llibre del món i un model de ciència que es caracteritza per la seva certesa i claredat.

- **Confiança en el poder de l'home per dominar la naturalesa:** apareix un nou tipus de filòsof-científic que s'interessa pels descobriments tècnics i la seva aplicació en la producció, la guerra, la navegació,... Es viu un temps d'invents (brúixola, telescopi, termòmetre, el rellotge de pèndol,...) i d'optimisme.
- **Visió mecanicista del món:** no només l'univers és descrit com un gran mecanisme de rellotgeria sinó que també es descriuen els moviments dels animals i del cos humà com a processos mecànics. Leonardo da Vinci, per exemple, realitzà nombroses disseccions en cossos animals i humans i mirà la seva anatomia com una màquina a la que es poden aplicar les lleis de la mecànica.

d. **L'escepticisme**, una de les escoles de filosofia antiga, reneix amb una força sorprenent. Contra els dogmàtics, que creuen que l'home pot tenir certeses absolutes, els escèptics afirmen que res és cert i segur, que els sentits sovint ens enganyen, que hi ha varietat d'opinions i costums,...i que el millor que podem fer és abstenir-nos de jutjar, obtenint així la tranquil·litat de l'ànima. Descartes aprecià i llegí a escèptics com Montaigne, i fins i tot va fer servir algun dels seus arguments, però practicà una forma de dubte molt diferent del dubte dels escèptics.

e. **Trencament amb l'escolàstica** o filosofia cristiana medieval. L'escolàstica era la filosofia oficial de les escoles i universitats d'arreu d'Europa. Després de Tomàs d'Aquino l'escolàstica entra en crisi: cada cop més gent creu que la raó, la filosofia i la ciència han de seguir un camí diferent al de la teologia. Durant el Renaixement hi ha una reacció per part dels grans filòsofs humanistes (Pico de la Miràndola, More, Erasme,...) que intenten superar el pensament cristià i alliberar la raó i la filosofia de la feixuga càrrega de la fe, l'església i l'autoritat. No és que es vulgui trencar amb la religió sinó que l'home vol viure la vida terrenal.

❖ PER QUÈ DESCARTES ÉS EL PARE DE LA FILOSOFIA MODERNA?

S'acostuma a considerar que Descartes és el pare de la Filosofia Moderna perquè amb la seva obra es produeix un **canvi en la pregunta central de la filosofia**. Des d'Heràclit i Parmènides la filosofia grega s'havia plantejat el tema de: què és l'ésser?. Els medievals van adaptar la pregunta preguntant: què és l'ésser diví?. En canvi **a partir de Descartes la pregunta fonamental és: com arribem a conèixer l'ésser?**. El "jo" que coneix és la porta a qualsevol cosa coneguda ("antropocentrisme racionalista"). Una filosofia moderna és una filosofia basada en el jo. De la pregunta per l'ésser (metafísica) es passa a la qüestió del coneixement (centrada en les capacitats cognoscitives de l'ésser humà). En el Racionalisme i en l'Empirisme no deixen de preguntar-se per l'ésser; però la pregunta per l'ésser es subordina a la pregunta pel coneixement. El tema filosòfic central en Descartes i Hume és: com l'home arriba al coneixement del que existeix?. És el subjecte el que és capaç de valorar el món a través del coneixement humà. És per això que de vegades es diu que amb Descartes neix el subjectivisme modern perquè només el subjecte és capaç de tenir l'evidència del coneixement.

4. EL RACIONALISME

El Racionalisme és la teoria filosòfica que inaugura la modernitat i es caracteritza per una absoluta confiança en la RAÓ com a font de coneixement. La raó és autònoma i autosuficient.

D'una manera més restringida, s'anomena "**racionalisme**" el corrent filosòfic del segle XVII al qual pertanyen Descartes, Spinoza, Malebranche i Leibniz. Seguint el model de les matemàtiques, que és un sistema deductiu, els racionalistes pretenen deduir la

veritat i tot un sistema d'explicació del món a partir d'uns principis evidents per si que la raó conté en ella mateixa, prescindint totalment de l'experiència.

Habitualment es tendeix a **contraposar a l'empirisme que és un corrent filosòfic fonamentalment britànic de finals del segle XVII i del segle XVIII al qual pertanyen Locke, Berkeley i Hume**. Els empiristes defensen que l'origen del coneixement es troba en l'experiència sensible i prenen com a model científic el mètode experimental de la física, que és un sistema inductiu.

TESIS BÀSIQUES DEL RACIONALISME:

1. Confiança en la raó:

És un element bàsic del racionalisme, que recull de l'herència cultural del Renaixement. Després d'un període medieval en què la raó es va subordinar a la fe, el Renaixement va defensar l'**autonomia de la raó**, per sobre de la tradició religiosa. La raó és el fonament també de la ciència i és l'instrument a partir del qual l'home pot conèixer la veritat, actuar correctament i dominar el món.

2. Menyspreu del coneixement sensible:

Aquesta qüestió enceta la polèmica entre racionalisme i empirisme. Els racionalistes consideren que els sentits ens poden enganyar (donant informació falsa, com seria el cas dels miratges). La sensibilitat no té el caire universal i necessari de la raó i, per tant, no és una bona guia de l'acció humana.

3. L'innatisme:

És l'afirmació segons la qual en la raó humana hi ha **idees innates**, que neixen i es desenvolupen amb nosaltres. Són universals (les tenim tots els humans sempre) i són el fonament de qualsevol raonament. Plató ja havia defensat que en l'ànima hi ha un

coneixement innat de les Idees. Descartes segueix la tradició de Plató i Agustí d'Hipona i considera que les idees Innates són evidents per si mateixes.

4. La necessitat del mètode:

Pensar correctament és “pensar ordenadament”. Si ens equivoquem en el raonament és perquè no ho fem amb mètode, és a dir, amb ordre, pas per pas. Etimològicament, la paraula “mètode”, que ve del grec, significa “camí cap a...”. Un mètode és un camí per arribar a la veritat. Els racionalistes diuen que si Galileu i la ciència física han superat el model medieval de la naturalesa és perquè han pensat amb regla, amb mesura, pas a pas. Si el **mètode matemàtic** havia funcionat en la física de Galileu, també ha de funcionar en la metafísica

5. La racionalitat del món:

Si la raó és l'instrument que té l'home per conèixer el món és perquè el món mateix és racional. El món podria ser un atzar; podria haver-hi un univers sense cap mena de regles, però observem que en la Física hi ha lleis universals i necessàries. Per tant, entre el món i l'ésser humà hi ha un element en comú: ambdós són racionals. Tots dos són expressió d'una raó i és per això que l'home pot conèixer objectivament.

5. PROJECTE FILOSÒFIC

S'ha de tenir present que la **característica principal del pensament modern**, iniciat per Descartes, és que abans de plantejar-se els problemes metafísics es planteja un **problema previ**, el **del coneixement**: com coneixem la realitat, d'on provenen les idees, quines capacitats i límits té el pensament humà, com evitar l'error, en què consisteix la veritat, ...

Descartes centra la seva filosofia en la lluita contra l'escepticisme (escola filosòfica que, en essència, afirma la impossibilitat d'assolir el coneixement vertader perquè la raó és limitada per naturalesa) i cerca un fonament cert i segur pel coneixement humà. Per ell la raó humana és capaç d'arribar a la veritat i certesa absolutes. **L'objectiu bàsic de l'obra cartesiana és la recerca de la VERITAT.** Per tal d'assolir aquest objectiu serà necessari procedir a una completa renovació de la filosofia.

Descartes havia quedat molt decebut després dels seus estudis: els millors professors i llibres l'havien deixat ple de dubtes i interrogants. A la primera part del *Discurs* ens explica la insatisfacció que li havia produït la filosofia escolàstica que havia après amb els jesuïtes. Quan es refereix a la filosofia escolàstica diu que la filosofia no ha progressat. La física, gràcies a la matemàtica, ha augmentat el coneixement humà, en canvi en filosofia continuen discutint les mateixes qüestions que discutien Plató i Aristòtil.

En les obres dels millors filòsofs no hi veia res que fos cert i segur. Aleshores **decidí trencar amb el passat i començar de zero.** Comparà la saviesa de l'època, el conjunt de coneixements acumulats fins aleshores, a un vell edifici construït a diverses èpoques per molts d'arquitectes, que per tant no té unitat, ni ordre, ni harmonia. Calia enderrocar-lo i construir-ne un de bell nou.

Descartes no pretenia crear una filosofia nova i original, sinó més aviat una **filosofia certa i ordenada.** La condició bàsica per dur endavant el seu projecte era trobar el mètode adient, un mètode ***“per conduir bé la raó i cercar la veritat en les ciències”***. S'havia d'aplicar a tot el saber humà **un nou mètode**, semblant al model matemàtic. El projecte cartesià suposa també la **unificació de totes les ciències**: encara que hi ha ciències molt diverses totes elles formen una **unitat orgànica**, comparable a un gran arbre les arrels del qual són la metafísica, el tronc la física i les branques totes les altres ciències

(medicina, mecànica i moral serien les fonamentals).

6. EL MÈTODE

"Entenc per mètode, algunes regles certes i fàcils gràcies a les quals tots els qui les observin exactament no suposaran mai veritable el que és fals".

Un mètode no és més que un conjunt de regles certes i fàcils que serveixen per utilitzar correctament les nostres capacitats mentals naturals. La nostra ment és infal·lible si no es veu destorbada pels prejudicis, les passions o una educació incorrecta. El **mètode** és una forma de fer progressar la raó. Sense mètode només hi pot haver confusió. Però si la intel·ligència humana avança **pas per pas**, és a dir, **d'una manera ordenada** i racional, no caurà en l'error, i no confondrà el que és veritable amb el que és fals.

Descartes cerca un mètode segur i exacte per a la reflexió filosòfica, que faci avançar la filosofia tal com ho va fer en aquella època la nova física.

EL MÈTODE CARTESIÀ ESTÀ INSPIRAT EN LA MATEMÀTICA: a partir

d'una o diverses veritats evidents, indubtables, tan certes que negar-les impliqui contradicció (axiomes), **es van deduint noves veritats** amb l'ajut d'una sèrie de regles segures i certes. Això és el que fan els matemàtics que disposen d'axiomes, teoremes i regles de càlcul. Comencen amb les coses més simples i evidents per elles mateixes i van avançant pas per pas, a través d'encadenaments rigorosos d'unes veritats amb unes altres. "Evidència i certesa" és el que busquen els humans en totes les coses de

la vida i és el que, segons Descartes, fins ara només s'ha trobat en l'àmbit de les matemàtiques

6.1. LES REGLES DEL MÈTODE

Les regles del mètode ideat per Descartes es basen en les dues operacions fonamentals que pot realitzar l'enteniment humà: la intuïció (activitat simple de la ment que es produeix quan copsa una idea evident, "clara i distinta") i la deducció (operació de la ment que ens permet concloure noves veritats a partir del que ja es coneix anteriorment).

En la segona part del *Discurs del mètode* el filòsof francès formula les quatre regles del seu mètode:

1. Regla d'evidència: És la regla fonamental. Descartes la descriu així: *"no acceptar mai cap cosa com a vertadera sense conèixer evidentment que ho era (...) i no incloure en els meus judicis res més que allò que es presentés al meu esperit tan clarament i tan distintament que jo no tingués cap motiu de posar-ho en dubte"*. Així doncs, metodològicament, si alguna cosa pot ser considerada dubtosa cal considerar-la falsa. Es a dir, **no podem acceptar com a vertader res que no ens aparegui a la ment com a completament evident**. Descartes ens dirà que cal començar posant en dubte tots els nostres coneixements; es tracta d'aplicar el **DUBTE METÒDIC**, que consisteix en **dubtar de tot** fins a descobrir quelcom absolutament **evident** (*veure* 6.2. EL DUBTE). **L'evidència es dóna a través de la INTUÏCIÓ:** operació mental per la qual la ment veu de manera immediata, transparent i sense possibilitat d'error idees simples i absolutament vertaderes. Les idees evidents es caracteritzen per ser **clares i distintes**.

2. Regla d'anàlisi: *“Dividir cadascuna de les dificultats que examinés en tantes parts com fos possible i que es requerissin per tal de resoldre-les millor”*. La paraula “anàlisi” en Descartes significa el mateix que divisió.

La segona regla consisteix a dividir el problema plantejat en tantes parts com sigui possible fins a arribar als elements o idees més simples, que puguin ser coneguts immediatament com a veritables i dels quals no pugui formular-se cap dubte. Es tracta de descompondre o dividir el problema que s'analitza en tantes parts com sigui possible, arribant així a les idees més senzilles.

3. Regla de síntesi o composició: *“conduir amb ordre els pensaments, començant pels objectes més simples i fàcils de conèixer i anar ascendint a poc a poc i gradualment fins al coneixement dels més compostos”*. En aquest punt és on intervé la **DEDUCCIÓ**: partint de les primeres veritats o evidències cal extreure noves veritats que se'n derivin necessàriament.

4. Regla d'enumeració completa: consisteix en fer freqüents comprovacions o revisions, per tal d'evitar qualsevol classe d'error.

6.2. EL DUBTE METÒDIC

Hi ha un tòpic absurd que presenta Descartes com un filòsof que passava el seu temps dubtant de tot. Però més aviat es tracta del contrari: per a un cartesiana només és veritat allò indubtable. Dubtem per arribar a quelcom que no pugui ser dubtat i que resulti evident per si mateix; dubtem, doncs, per trobar la veritat. Descartes creu que si volem edificar un sistema filosòfic nou i aclarir les principals qüestions filosòfiques, hem de **partir d'uns fonaments certs i segurs**. L'única manera de trobar un fonament sòlid per

a la filosofia és sotmetre-ho tot al dubte. Allò que passi la prova, que sigui vertaderament indubtable, serà pres com a punt de partida, com una primera veritat. El de Descartes **no és un dubte escèptic**, que no creu en la possibilitat d'un coneixement cert. **Es tracta, ben al contrari, d'un dubte metòdic**, ordenat, que avança pas per pas fins al coneixement de la veritat. Dubtem per arribar a una posició en què deixem de dubtar. És **un dubte voluntari, provisional i teòric** d'una ment que cerca la veritat.

7. LA METAFÍSICA

Un cop definit el mètode, Descartes comença a edificar la metafísica, l'arrel de l'arbre de la ciència. El més important era establir una primera veritat absolutament evident per a fonamentar a partir d'ella tot el sistema d'explicació de la realitat.

7.1. LA PRIMERA VERITAT: “*COGITO, ERGO SUM*”

La primera regla del mètode, la regla d'evidència, consistia en **dubtar de tot** fins arribar a una veritat indubtable o, dit d'una altra manera, aplicar el dubte metòdic a tot el que no resultés evident. S'havia de desprendre de totes les idees adquirides prèviament i començar de zero. **Tres són els motius de dubte:**

- Comença per dubtar dels **SENTITS**: ens podem fiar totalment de les informacions que ens proporcionen els sentits? La realitat no és sempre com ells ens fan veure. El cert és que de vegades ens enganyen. Quina seguretat tenim aleshores de que no ens enganyen sempre?

- També podem dubtar dels nostres **RAONAMENTS**, ja que si sovint ens equivoquem en operacions senzilles seria possible que ens equivoquéssim sempre.
- Fins i tot es possible dubtar de la **REALITAT DEL MÓN**; els mateixos pensaments que tenim desperts els podem tenir mentre dormim i aleshores les nostres idees sobre el món serien fruit de la il·lusió. Com podem estar segurs que tota la nostra vida no és un somni?
- A la seva obra *Meditacions metafísiques* Descartes introduí un dubte final i radical, conegut com “la hipòtesi del geni maligne”. Consisteix en imaginar la possibilitat que existís un Déu enganyador que fes que ens equivoquéssim fins i tot en aquelles coses que ens semblen més evidents, que ens fes confondre el que és vertader amb el que és fals.

Del mateix dubte, del fet de dubtar de totes aquestes coses sorgirà precisament la primera certesa: Descartes s'adona que mentre dubta de la veritat de tot el que coneix, troba una cosa evident i indubtable, i és el fet que ell està dubtant. El fet de dubtar implica pensar, la qual cosa implica la necessitat de la meua existència en tant que ésser que dubta, que pensa. **Com que dubtava, necessàriament havia de pensar, i com que pensava, havia de ser un ésser que pensa.** Això és el que reflecteix la famosa frase de Descartes *“Penso, per tant existeixo”*, probablement una de les citacions filosòfiques més conegudes.

“Però immediatament després vaig copsar que mentre volia pensar així, que tot era fals, calia necessàriament que jo, que ho pensava, fos alguna cosa. I advertint que aquesta veritat, penso, per tant existeixo, era tan ferma i tan segura que totes les suposicions més extravagants dels escèptics no eren capaces de fer-la trontollar, vaig creure que sense escrúpols la podia acollir com a primer principi de la filosofia que cercava”.

Per Descartes el pensament o "cogitatio" inclou funcions mentals tan diverses com dubtar, imaginar, voler, ...totes elles conscients. **El *Cogito* és la intuïció directa de la relació necessària entre el pensar i el ser, la simultaneïtat entre pensament i existència.** Aquesta **evidència** que sorgeix de l'interior del subjecte té les següents característiques:

- És una intuïció: no es tracta d'una deducció o d'un raonament sinó d'una intuïció immediata en la que el meu pensament i la meva existència són percebuts clarament.
- És una idea clara i distinta, és vista amb total nitidesa i és simple, precisa i separada de qualsevol altra idea.
- És una veritat immutable.

Descartes es capta a si mateix com un "**jo pensant**", més real que el món material. Aquesta substància pensant o ànima és distinta i independent del cos. Ens diu que ell pot pensar que no té cos, que no hi ha món ni espai, però no pot pensar que ell no és res. ***"D'això vaig saber que jo era una substància l'essència o naturalesa de la qual no és altra que pensar"***. Podem nedar enmig d'un mar de dubtes; podem pensar que no existeix Deu, ni el món, ni els altres, però no puc pensar que jo, que penso aquestes coses, no existeixo. És possible que tot sigui fals i que el que veig no existeixi, però de l'**existència del meu pensament** no en puc dubtar.

Descartes ha trobat així el primer principi de la filosofia que cercava, la **PRIMERA VERITAT**, un puntal absolutament indubtable (dubtar d'ella és contradictori) sobre el que construir tot l'edifici del saber.

Però el *cogito* no és només la primera veritat, és també el model de tota veritat, el model del criteri de veritat. A partir d'aquesta **primera veritat** Descartes pot establir les característiques d'allò vertader: El **Cogito** és una idea evident, és a dir, clara i distinta. **D'ara en endavant pren com a CRITERI DE VERITAT o com a regla general "que**

són vertaderes totes les coses que podem concebre clara i distintament". El Cogito és el fonament sobre el qual Descartes vol aixecar tot l'edifici del saber. El "jo penso" és el punt de partida des del qual trobar noves veritats.

A partir d'aquí Descartes s'ha d'enfrontar al problema de deduir l'existència del món de l'existència del meu pensament. Podem formular el problema així:

Com es pot demostrar l'existència real del món partint exclusivament de l'existència del pensament? Com demostrar que les meves idees sobre el món es corresponen a la realitat?

La realitat de les coses és dubtosa. Però el nostre pensament conté una sèrie d'idees. Descartes creu que si les analitzem tal vegada en puguem trobar alguna que ens permeti demostrar l'existència d'una realitat fora de la ment.

7.2. LES IDEES

Descartes analitza les idees que té el pensament per intentar esbrinar si podem trobar en la nostra ment alguna idea que ens permeti assegurar l'existència d'alguna altra cosa, a part del propi pensament.

Amb aquesta intenció distingeix tres classes d'idees:

- **Adventícies:** provenen de l'experiència externa i són extremadament enganyoses. Exemples d'aquestes idees són la de cavall, calor, color, etc.
- **Factícies:** són aquelles que la ment construeix a partir de l'associació d'idees adventícies. Podem dir que són creades per la imaginació: centaure, sirena,...

- **Innates:** no provenen ni de l'experiència ni de la imaginació, sinó que es troben en l'enteniment, que les conté en ell mateix. Són poques però molt importants. Es tracta de les idees nascudes amb mi: broten de manera natural i espontània de la nostra ment.. El *Cogito* i la idea d'infinít són exemples d'idees innates. Són clares i distintes i no es deriven de l'experiència. El cogito no és una construcció de la ment a partir de l'experiència. L'existència de les idees innates és un dels principis bàsics del racionalisme.

7.3. DEL *COGITO* A DÉU

Un cop trobada la primera veritat, base de tot el sistema filosòfic de Descartes, l'autor no es pot parar aquí, sinó que **ha d'aconseguir derivar d'aquest primer axioma tota la resta de coneixement.**

Analitzant la naturalesa de la seva pròpia existència, s'adona que ell és una cosa (substància), l'essència de la qual és pensar (al *Discurs* llegim que bé pot ell imaginar-se sense cos i no per això sense existència, mentre que li és totalment impossible imaginar-se sense pensament). Acte seguit **s'atura a observar quins són els continguts de la seva ment** i els anomena "idees". Així doncs, de moment podem dir que sabem que jo existeixo, que sóc una cosa que pensa i que penso idees.

No podem negar que en el subjecte hi ha una gran multiplicitat d'idees¹. El problema sorgeix, però, quan intentem passar d'aquestes idees a la realitat, ja que aquestes idees no ens asseguren res, en principi, respecte del que realment existeix². Sembla com si el "cogito" (l'afirmació de la pròpia existència) ens tanqués en un cercle del qual

¹ Hem vist que Descartes les divideix en tres grups, segons quin sigui el seu origen.

² Jo puc tenir les idees d'arbre, lluna i lleó, sense que això garanteixi l'existència d'aquestes coses fora de la meua ment (és a dir, podrien existir només com a idees que la nostra ment, erròniament, crea).

no poguéssim sortir. Com podem demostrar l'existència de les coses si només sabem del cert que pensem? De fet, ni tan sols sabem si els nostres continguts mentals són veritaders o falsos. Qui ens ho pot assegurar?

PROVES DE L'EXISTÈNCIA DE DÉU

L'única forma de resoldre la situació anterior és trobar entre els continguts mentals del subjecte alguna idea que no hagi pogut produir el propi subjecte (i, és clar, només un subjecte existent l'hauria poguda produir).

➤ PROVA GNOSEOLÒGICA (O DE LA IDEA D'INFINIT)³

Així, analitzant les idees que es troben en la substància pensant, és com Descartes descobreix una **idea que no ha pogut ser produïda per ell mateix**: la idea d'infinitud o perfecció.

Ens hem adonat que dubtem, la qual cosa garanteix que existim, però mostra, al mateix temps, que som imperfectes, limitats (perquè està clar que seria més perfecte no dubtar, tenir absoluta certesa sobre les coses). És d'aquesta manera com descobrim en nosaltres la idea d'un ésser infinit en perfeccions.

Aquesta idea no pot ser adventícia (ja que no tenim experiència de la infinitud o de la perfecció mitjançant els sentits), ni tampoc no pot ser factícia (no la podem haver creada nosaltres a partir de les nostres idees d'imperfecions; és més, Descartes afirma que si no tinguéssim ja aquesta idea no ens consideraríem a nosaltres com a éssers imperfectes o finits, sense la idea de perfecció no seríem conscients de la nostra imperfecció). Així doncs, la idea d'un ésser infinit en perfeccions, és a dir, **la idea de**

³ Aquesta prova la podeu trobar als paràgrafs 49-55 de les *Meditacions metafísiques*.

Déu, és una idea innata. No ha estat creada per mi (com podria, a partir de quelcom imperfecte, generar-se la idea de perfecció?); tampoc no pot provenir del no res (Descartes té ben clar que “res no procedeix del no res”). Llavors aquesta idea **ha d’haver estat posada en mi per un ésser que realment sigui perfecte** i aquest ésser l’anomenem “Déu” (la idea d’un ésser infinit només pot provenir del mateix ésser infinit).

➤ **PROVA DE LA CAUSALITAT⁴**

Aquesta prova està directament enllaçada amb la que hem explicat abans⁵. Descartes diu que si coneixem algunes perfeccions que nosaltres no posseïm, és necessari que existeixi un ésser que les posseeixi, el qual ha de ser necessàriament més perfecte que nosaltres. I afegeix que nosaltres depenem d’aquest ésser perfecte, ja que gràcies a ell hem adquirit el que tenim.

Per això, Déu **és la causa que tinguem la idea de Déu** (ja que la capacitat de concebre la infinitud seria impossible si no hi hagués una correspondència en una existència infinita real) i també **és la causa de la nostra pròpia existència** (si jo existís com a ésser totalment independent hauria de posseir totes les perfeccions atribuïdes a Déu; com que no les posseeixo, he de dir que som depenent i que depenc de Déu).

➤ **PROVA ONTOLÒGICA (argument ontològic de Sant Anselm)**

Descartes dona un altra prova, que és una nova versió de **l’argument ontològic**, el més famós i controvertit de tots els intents de demostració de l’existència de Déu. Va ser formulat per primera vegada per Anselm de Canterbury al segle XI. Aquest

⁴ Veure paràgrafs 57-66 de les *Meditacions*.

⁵ De fet, en alguns llibres de text no es diferencia entre dues proves, sinó que els dos arguments es consideren part de la mateixa prova de la causalitat

argument pretén provar l'existència de Déu **partint de la idea mateixa de Déu..** Sant Anselm el formulà així:

Tots els homes tenen una idea de Déu, i entenen que és un ésser tal que és impossible pensar-ne un de més gran i més perfecte que ell. Un ésser així ha d'existir no només en el nostre pensament sinó també en la realitat, ja que si només existís en el pensament en podríem pensar un de més gran que ell, que tindria la perfecció de l'existència. En conseqüència Déu ha d'existir en la realitat.

En el *Discurs* el filòsof francès ens l'exposa de la manera següent: “... tornant a examinar la idea que posseïa d'un ésser perfecte, trobava que l'existència hi era compresa, de la mateixa manera que en la idea de triangle s'hi comprèn que els seus tres angles són iguals a dos rectes, o a la d'una esfera en què totes les parts són equidistants a un centre, i fins i tot de manera encara més evident; i, en conseqüència, és tan cert, almenys, que Déu, que és l'Ésser perfecte, és o existeix, com ho pugui ser qualsevol demostració de geometria”.

L'EXISTÈNCIA DE DÉU COM A GARANTIA DEL CRITERI DE VERITAT

Descartes explica que l'existència de Déu ha estat demostrada i que sabem que és un ésser dotat de totes les perfeccions que puguem imaginar, entre les quals s'hi troba la veracitat. **Déu no pot**, per tant, mentir, confondre ni **enganyar**. Així doncs, queda refutada la possibilitat que havia imaginat Descartes de l'existència del geni maligne. Per tant, és Déu qui, en darrer terme, **ens assegura que allò que percebem amb evidència és vertader** (ja que ell no permetria que ens equivoquéssim en percebre quelcom de forma clara). Déu esdevé així garantia que el criteri de veritat que havíem suposat (és a dir, que tot allò que el meu enteniment concep de forma evident és necessàriament veritable), és vàlid.

Segons explica l'autor, si no fos perquè sabem que les idees clares i distintes (és a dir, evidents) provenen de Déu, no podríem estar del tot segurs de la seva veracitat.

Cal dir que el gir que fa Descartes introduint aquest argument ha estat molt criticat per filòsofs posteriors, ja que pot comportar un perillós cercle viciós⁶.

7.4. DE DÉU AL MÓN

Hem vist fins ara com Descartes, aplicant el seu mètode i el dubte que aquest prescriu, ha trobat una veritat inqüestionable i absolutament evident (l'existència del nostre propi pensament), de la qual ha deduït una altra veritat: l'existència d'un ésser infinit en perfeccions (Déu), causa de l'existència del jo i origen de la nostra idea de perfecció i infinitud. Però, de moment, només podem afirmar amb seguretat l'existència d'aquestes dues substàncies: la infinita (Déu) i la nostra ànima. Ara bé, què passa amb les idees que tenim sobre el món exterior? Tenen algun fonament o són il·lusòries? **Podem assegurar que existeix alguna altra cosa, a part de Déu i el meu propi pensament?**

Veurem com per a contestar aquestes qüestions Descartes torna a recolzar-se en l'existència de Déu, la qual esdevé un pedestal central dins el sistema cartesià, ja que la seva existència i perfecció es converteixen en la garantia del criteri de veritat (l'evidència) i de les idees que tenim sobre el món exterior.

⁶ L'evidència li havia servit de punt de partida per arribar a l'afirmació de l'existència del nostre propi pensament i per deduir després, a partir d'ella, l'existència de Déu. Ara Descartes ens diu que és precisament l'ésser diví el que garanteix el criteri que li havia servit de punt de partida. Sembla que quedi així anul·lada la veracitat de la seva deducció inicial, que havia permès, precisament, arribar a afirmar l'existència de Déu. Ho mostrem en un esquema:

CRITERI DE L'EVIDÈNCIA ► EXISTÈNCIA DEL "JO" ► EXISTÈNCIA DE DÉU ► CRITERI DE L'EVIDÈNCIA

➤ L'EXISTÈNCIA DE DÉU COM A GARANTIA DE LA VERITAT DE LES IDEES DEL MÓN EXTERIOR

Ara ja sabem que podem estar segurs que les coses concebudes amb claredat i distinció són vertaderes (ja que Déu ens garanteix la seva veracitat). Però el nostre esperit també posseeix idees de coses corpòries, del món exterior, que no són percebudes per la raó de forma evident. Com podem saber si aquestes idees representen la realitat o bé són una il·lusió?

Descartes ens diu que **aquestes idees no les podem haver creades nosaltres**, ja que una substància pensant no pot produir idees de coses diferents al pensament. Així doncs, afirma que aquestes idees **han estat produïdes per la realitat exterior**, la qual, efectivament, existeix. I diu que podem estar absolutament segurs d'això, ja que **Déu** (que és veraç i bo) **no permetria que ens enganyéssim tenint idees d'un món que no fos existent**.

Ara bé, Descartes no ens assegura que aquestes idees que tenim sobre el món exterior siguin un fidel reflex de la realitat, sinó que només afirma que, si les tenim, és perquè la realitat que percebem existeix de veritat. Però recalca que és del tot necessari no deixar de guiar-nos mai per la raó.

Així doncs, i seguint Galileu, Descartes **distingeix en les coses corpòries qualitats primàries i qualitats secundàries**. Les **primàries** són aquelles que poden expressar-se matemàticament: l'extensió o volum, el moviment i la figura. Aquestes qualitats són clares i distintes, i es pot afirmar que existeixen objectivament, independentment del subjecte. Les qualitats **secundàries**, en canvi, com l'olor, el color, el so,... no existeixen objectivament en les coses, sinó que són només un reflex de com percebem nosaltres la realitat.

7.5. LES TRES SUBSTÀNCIES

Com hem vist Descartes dedueix tota la realitat a partir del *Cogito*. Aquesta realitat està composta per tres tipus de **substàncies** o coses. A cadascuna de les substàncies li correspon un **atribut** (el que determina la substància, la seva essència) i uns **modes** (diverses formes de ser de la substància). També ens diu que la substància pot ser **finita** (limitada, imperfecta) o **infinita** (il·limitada, perfecte).

➤ Substància pensant o "res cogitans"

La substància pensant és el jo, l'esperit, l'ànima, i es tracta d'una substància finita, l'atribut de la qual és el pensament. Els modes del pensament són: jutjar, raonar, voler, imaginar, sentir, recordar, etc.

➤ Substància extensa o "res extensa"

La substància extensa fa referència als cossos, a les realitats materials, al món que percebem amb els sentits. Es tracta també d'una substància finita i seu atribut és l'extensió: els cossos són extensos en l'espai –longitud- i en el temps –finitud-. I els seus modes són la figura i el moviment (la resta de característiques que atribuïm a la substància extensa no són trets objectiu d'aquesta, sinó que són fruit de la nostra percepció subjectiva⁷).

➤ Substància infinita o "res infinita"

La substància infinita no pot ser altra que Déu, l'única realitat perfecte i il·limitada. L'atribut essencial d'aquesta substància és la infinitud, la perfecció i els seus modes són la bondat, la omnisciència, la omnipotència, la immutabilitat, eternitat, etc.

⁷ Vegeu la distinció entre qualitats primàries i qualitats secundàries a la pàgina 15.

Defineix **SUBSTÀNCIA** com quelcom concret existent que no necessita més que de si mateix per existir. D'aquesta definició es pot deduir que només Déu és en sentit estricte substància, ja que la resta d'éssers necessiten d'un creador per existir. Per això Descartes anomena la resta de substàncies "finites".

8. RELACIÓ ÀNIMA-COS. Les passions i la llibertat.

El pensament de Descartes entorn a aquesta qüestió és confús i contradictori. No és capaç de resoldre satisfactòriament el *problema de la comunicació de les substàncies*, que serà transmès als racionalistes posteriors. Descartes elaborà una **teoria antropològica dualista**, és a dir, una concepció de l'ésser humà com un compost de dues substàncies separades: ànima i cos (ment i matèria, diríem avui). Només l'home té ànima; els animals són pura matèria i la seva vida i els seus moviments es realitzen mecànicament. **L'home és un ésser dual, format per una ànima i un cos, que constitueixen dues substàncies distintes i independents.** El cos humà, com tot allò material o extens, **està sotmès a les lleis naturals i mecàniques**, mentre que l'ànima és lliure i té iniciativa pròpia.

Però Descartes no podia negar que hi ha una constant **RELACIÓ entre l'ànima i el cos**: el cos i l'ànima, tot i ser distints, estan estretament units. L'ànima es veu constantment afectada per sensacions i afectes relacionats amb les necessitats del cos i, malgrat tot, es pot desprendre d'aquests impulsos bàsics i actuar independentment del cos. Com explicar aquesta relació? Aquest és un problema amb el que s'han enfrontat infructuosament tots els dualismes.

El nostre autor explicà que l'ànima se troba en una petita glàndula del cervell que ell anomenava "glàndula pineal", des d'on dirigia part de les activitats del cos.

Les passions i la llibertat.

Dins aquest terreny tan complex que és l'ésser humà Descartes s'ocupa d'un tema significatiu que exemplifica la interacció ànima-cos: les passions.

El *“Tractat de les passions”* (1649) és la quarta i darrera obra publicada per Descartes, després del *“Discurs del mètode”* (1637), de les *“Meditacions metafísiques”* (1641) i els *“Principis de la filosofia”* (1644). Conté l'essencial de la moral cartesiana, en continuïtat amb les màximes de la tercera part del *“Discurs del mètode”*.

Les passions són percepcions i emocions de l'ànima causades pel cos. El més característic d'elles és que són involuntàries, bones, mentre no creixin excessivament, i quasi sempre irracionals. La relació entre l'ànima i el cos s'assembla a un combat entre els instints naturals o passions, propis del cos, les forces obscures, i la raó i la voluntat que són facultats de l'ànima, un conflicte present en la vida de tots els humans.

Descartes realitza un nou inventari de les passions “primitives”, que queden reduïdes a les sis següents: admiració, amor, odi, desig, alegria i tristesa.

Les passions són una arma de doble tall, perquè *“enforteixen i conserven pensaments en els quals no és bo detenir-se”*, però els avantatges, diu el filòsof, superen clarament els inconvenients, ja que **les passions “per la seva naturalesa, són totes bones i només n'hem d'evitar el mal ús o l'excés”** (art. 211). I, en tot cas, són elles les que ens permeten de *“gaudir més dolçament d'aquesta vida”*.

Descartes creu que cal aprendre a governar les passions segons el criteri de la raó; no es tracta de lluitar en contra d'elles, sinó tan sols d'evitar que siguin elles les que controlin la nostra voluntat. En aquest punt, Descartes toca un tema típicament estoic: el tema de l'autodomini o autocontrol. La seva actitud davant de les passions no és

absolutament negativa: no es tracta de rebutjar-les o d'eradicar-les per principi. Cal enfrontar-se, no a les passions com a tals, sinó a la força cega amb què tracten d'arrossegat la voluntat, sense deixar lloc per a la reflexió raonable.

En aquesta lluita per controlar les passions és on entra en joc la llibertat.

L'ànima té dues funcions:

- l'enteniment, que és la facultat de pensar,
- la voluntat o facultat de triar, que Descartes identifica amb la llibertat.

Per ell l'existència de la llibertat és evident (idea innata) i és, a més, la màxima perfecció de l'home. En què consisteix la llibertat? Bàsicament en la capacitat de triar entre les diverses opcions que se'ns presenten, i més concretament, en que la voluntat triï allò que l'enteniment li presenta com a bo i vertader. Llibertat és sotmetre la voluntat a l'enteniment.

I, com explica el mateix Descartes al *Tractat de les passions*, la virtut consisteix, precisament, a “tenir sempre la voluntat d'emprendre i d'executar tot allò que jutgem que és el millor”. Cal considerar, doncs, un criteri de vida consistent a fer sempre allò que jutgem que és el millor, que pot ser anomenat indistintament “virtut” o “generositat”, mots pràcticament sinònims per Descartes, i que és font de serenitat de l'ànima. La generositat consisteix precisament en la consciència que res no ens pertany veritablement sinó el lliure albir i la voluntat de fer-ne sempre un bon ús, és a dir, de fer sempre allò que jutgem que és el millor, cosa que equival a la virtut. L'home generós/virtuós és el que sap que el seu valor depèn del bon ús que faci del lliure albir.

«Un home no és d'una vegada per totes el que era el dia del seu naixement.» L'home es construeix a sí mateix i és només per això que es fa digne d'estimació. Descartes

arribarà a dir que: *"El lliure albir és la cosa més noble que pugui haver en nosaltres, tant que ens fa d'alguna manera semblants a Déu"*.

9. LA MORAL PROVISIONAL

A banda de les qüestions metafísiques i epistemològiques, la filosofia racionalista també té una profunda preocupació per l'ésser humà, per l'orientació de la conducta humana, de manera que sigui possible una vida plenament racional.

"Així, tota la filosofia és com un arbre, que té per arrels la metafísica, per tronc la física i per branques les altres ciències, que es redueixen a tres de principals, a saber, la medicina, la mecànica i la moral —vull dir la més alta i més perfecta moral, la qual, pressuposant un coneixement complet de les altres ciències, és el darrer grau de la saviesa."— diu Descartes a la seva obra *Els principis de la filosofia*.

Quan Descartes comença el seu procés personal i filosòfic de recerca de coneixements vertaders, s'adona que també haurà de respondre la pregunta "com he de viure?". I és per això que en el *Discurs del mètode* accepta seguir unes **regles de conducta que, tot i no ser resultat del mètode, prendrà com a provisionals** i necessàries per conviure amb els altres. Si la moral definitiva ha de ser la coronació del sistema, cal una moral provisional per a travessar el període d'elaboració del sistema. Descartes resol d'aquesta manera, en el *Discurs*, el conflicte entre les exigències del mètode (que suposa temps) i la urgència de la vida (que no tolera ajornament). La moral provisional és l'art de viure moralment malgrat el dubte teòric. Com que després no la va tornar a revisar per fer-ne la versió definitiva, hem de considerar-la la seva teoria ètica.

La “moral provisional”, també anomenada “moral per provisió”, i que s’explica a la 3a part del *Discurs del mètode*, **consisteix, doncs, en un conjunt de regles de prudència** (conducta i saviesa pràctica) que Descartes decideix emprar per poder fer un procés de dubte metòdic en pau i tranquil·litat. La moral per provisió és una estratègia per intentar aconseguir la calma necessària per a reflexionar enmig del trasbals propi d’un segle de guerres de religió. Es podria dir que Descartes s’inspirà en principis estoics i epicuris. Com els estoics, creu que l’home s’ha de vèncer a si mateix abans que intentar canviar el món, seguint la idea de l’autodomini del savi. Com els epicuris procura “viure amagat”, un tant al marge de la societat.

La moral per provisió és consistent amb aquesta concepció del món. L’expressió “moral per provisió” s’ha d’entendre en el mateix sentit que per fer una excursió o una expedició militar **es necessiten provisions pel camí**. Es tracta de viure d’una determinada manera, atenent i acceptant exteriorment les lleis del país per tenir, a canvi, la calma i la tranquil·litat necessàries per poder dedicar-se a l’ofici de pensar lliurement.

Les regles de la moral per provisió són:

1.- Obeir les lleis i els costums del país, conservant la religió dels pares.

Al *Discurs de mètode* explica que cal “*obeir les lleis i els costums del meu país, mantenint la religió en què Déu m’ha fet la gràcia de ser educat des de la infantesa i guiant-me en tota altra cosa per les opinions més moderades i més allunyades de l’excés que fossin més admeses en la pràctica pels més assenyats d’aquells amb qui hauria de viure*”

Entre diverses opinions, doncs, triava Descartes les més moderades perquè, segons ell, són sempre les més còmodes en la pràctica i les millors, ja que tots els excessos solen ser dolents.

2.- Ser al màxim ferm i segur.

La segona regla suposa *"ser tan ferm i decidit com pogués en les meves accions una vegada hagi elegit una alternativa"* de manera que, fins i tot en les decisions més dubtoses, un cop assumides, hom ha d'obligar-se a seguir-les amb constància.

Ell mateix compara la situació a la dels viatgers que es troben perduts en un bosc, no han d'errar fent tombs ara cap aquí ara cap allà, i encara menys aturar-se enlloc, sinó caminar sempre tan dret com puguin cap al mateix costat *"i no canviar de direcció per raons fluïxes, encara que al començament fos potser només l'atzar el que els hagués determinat a triar-la; perquè d'aquesta manera, si no van allà on volen, almenys acabaran arribant en algun lloc on estaran millor que al mig del bosc. I així, com que les accions de la vida sovint no admeten espera, és ben veritat que, quan no tenim la possibilitat de discernir les opinions més veritables, hem de seguir les més probables, ens hem de decidir tanmateix per algunes"*.

3.- Dominar-se a si mateix abans que intentar vèncer la fortuna.

La tercera regla aconsella cenyir-se al principi de realitat, és a dir, *"procurar sempre vèncer-me a mi mateix més aviat que a la fortuna, i canviar els meus desigs i propòsits més que no pas l'ordre del món. I en general acostumar-me a creure que no hi ha res que estigui enterament en el nostre poder sinó els nostres pensaments, de manera que, quant a les coses que ens són exteriors, després d'obrar tan bé com he pogut, tot allò que no ens surt bé és, pel que fa a nosaltres, absolutament impossible"*.

En altres paraules: acceptar que tot allò que succeeix en contra dels nostres desitjos és impossible de canviar. El que cal, doncs, és acostumar-se a no desitjar aquells béns que no es troben al nostre abast; val més adaptar-se al curs de la realitat més que esperar que la realitat canviï i s'adapti a les meves necessitats.

Aquesta última regla ens duu a considerar la influència de l'ètica estoica en Descartes, és a dir, aquella ètica que ens parla de l'autodomini, de la paciència davant

esdeveniments incontrolables i de la distinció entre les coses que es troben sota el nostre control i les que no. *“No cerquis que les coses s’esdevinguin tal com vols que s’esdevinguin, sinó que has de voler que s’esdevinguin tal com s’esdevenen i viuràs feliç”* (Epíctet, *Enquiridió*, 7)

4.- Dedicar-se al conreu de la raó.

“Com a conclusió d’aquesta moral, se’m va acudir de fer una revisió de les diverses ocupacions que tenen els homes en aquesta vida per tal de procurar elegir la millor; i vaig pensar que no podia fer res de millor que continuar en aquella mateixa en què em trobava, és a dir, dedicar tota la meua vida a cultivar la raó i avançar tant com pogués en el coneixement de la veritat, seguint el mètode que m’havia prescrit”.

Finalment, doncs, com a elecció de vida, cultivar la raó, perquè *“n’hi ha prou de jutjar bé per a obrar bé, i de jutjar al millor possible per a obrar també al millor possible”.*

Com es pot observar, aquestes normes, bastant senzilles i d’inspiració estoica, ja indiquen que Descartes no era de cap manera un radical ni el seu dubte volia portar a l’escepticisme sinó a la fonamentació de la racionalitat.

10. LA FÍSICA: L’EXPLICACIÓ MECANICISTA DEL MÓN

Hi ha un retrat de Descartes que es conserva al museu d’Utrecht en què el filòsof apareix amb un llibre obert. Si ens hi fixem, al llibre posa: *Mundus est fabula*. Per què apareix aquesta inscripció? En quin sentit podia creure Descartes que el món és ficció? La resposta, més que en el desengany del món propi del Barroc, cal trobar-la en la seva relació amb la física galileana. Galileu ha mostrat que la imatge del món que provenia de la tradició aristotèlica medieval era, estrictament, parlant, una faula.

Convé no oblidar que Descartes havia escrit que si la física de Galileu era falsa, llavors també ho seria la filosofia cartesiana perquè ell havia reflexionat seguint les pautes del mètode galileà en física: "Confesso que si aquest sentiment del moviment de la terra és fals, també ho són tots els fonaments de la filosofia". La condemna de Galileu per l'església (1633) significa un trencament entre fe i raó que ressona encara avui. Reivindicar Galileu és una forma de reivindicar el mètode.

Descartes considera que, després de Galileu, cal prescindir de la idea de causa final. En la realitat, l'únic que importa és la causa eficient: el cosmos es mou per si mateix segons regles matemàtiques de caire objectiu. Galileu ha mostrat que, en el món físic, la pregunta "per a què" no és important. El que cal és saber el "com", perquè la naturalesa s'explica a si mateixa –i la raó pot comprendre-la perquè, com ell va dir en una famosa frase: **El llibre del món està escrit en caràcters matemàtics-**.

A l'època renaixentista havia estat força divulgada la idea que al món hi ha una mena d'ànima còsmica, més o menys divina. Descartes, com Galileu, s'oposa a aquesta concepció. El que hi ha al món són un conjunt de lleis físico-matemàtiques que l'expliquen. La naturalesa no consisteix en una mena de moviment còsmic, sinó en un conjunt de moviments que són matematitzables.

Hi ha tres lleis que expliquen el moviment dels éssers, que en llenguatge modernitzat, podem anomenar: principi d'inèrcia / principi de conservació de la quantitat de moviment / principi de privilegi del moviment rectilini. Amb aquests tres principis i les matemàtiques podem fer una descripció demostrativa del món.

1.- Principi d'inèrcia: Cada part de la matèria continua sempre en un mateix estat, mentre no es trobi amb una altra que l'obliga a canviar.

2.- Principi de la conservació de la quantitat de moviment: Quan un cos n'empeny un altre no pot donar-li cap moviment si no en perd a la vegada igual del seu, ni prendre-l'hi que el seu no augmenti.

3.- Principi de privilegi del moviment rectilini: Quan un cos es mou, cadascuna de les seves parts tendeix a continuar en línia recta.

Amb aquests tres principis podem imaginar el món com una gran màquina [mecanicisme]. Els tres principis tenen, a més, una altra utilitat: permeten prescindir de l'aparença sensible dels fenòmens i reconstruir-los racionalment, només en base a les seves propietats físiques i matemàtiques, de manera que la raó triomfa sobre l'experiència purament sensible i no matemàtica. De fet, tota la ciència moderna funcionarà així: prescindint de l'experiència sensible i reconstruint la realitat de manera racional amb ajuda de les matemàtiques.

Tot i que el món sigui una entitat infinita i oberta en totes direccions, Descartes creu haver trobat unes regles que ens permeten descriure'l d'una manera clara i distinta. Quan Descartes parla del Mètode cal tenir present que el que pretén és traslladar a la filosofia –i específicament a la metafísica- allò que en la física cartesiana ja ha funcionat correctament i de manera creativa.

La ciència del segle XVII propugnà una visió mecanicista i determinista de la naturalesa: l'univers sencer és un gegantí mecanisme harmònic sotmès a inexorables lleis físiques. Un exemple molt clar de la concepció mecanicista del món és un rellotge de corda en el que tots els moviments que se produeixen són automàtics i deriven d'altres moviments que es transmeten per contacte.

Descartes mateix, coneixedor de les teories científiques del moment, entén que els organismes vius, plantes, animals i el mateix cos humà, són màquines molt

complexes sotmeses també a les lleis físiques del moviment. **En el món físic i natural tot està determinat i no hi ha lloc per la lliure acció** (l'única excepció la trobam en el cas de l'ésser humà, que sí que té voluntat i és lliure, perquè té ànima).

